
DIANA ŠILOBRITAITĖ

Lietuvių kalbos institutas

Vaida Buivydienė, Regina Žukienė.

**AIŠKINAMASIS SVARBIAUSIŲ LITERATŪROS IR
KALBOTYROS TERMINŲ ŽODYNĖLIS: MOKOMOJI
METODINĖ KNYGA**

Vilnius: Vilniaus kolegija, 2008, 128 p.

Šis V. Buivydienės ir R. Žukienės abėcėlinis aiškinamasis literatūros ir kalbotyros terminų žodynelis, kaip teigiama pratarmėje, „skiriamas Vilniaus kolegijos Pedagogikos fakulteto dieninių ir neakivaizdinių skyrių studentų, studijuojančių įvairius lietuvių kalbos ir literatūros dalykus, auditorinėms ir savarankiškomis studijoms“ (3). Žodynėlyje abėcėliškai pateikiami svarbiausi ir dažniausi literatūros ir kalbotyros terminai, kurie „ilustruoti įvairiais grožinės, mokslinės literatūros ir šnekamosios kalbos vartosenos pavyzdžiais“ (3).

Žodynelis parengtas naudojantis įvairiais literatūros šaltiniais (pateikta 19 pozicijų). Nurodoma, kad „žodynėliui sudaryti buvo naudotasi ir kita literatūra, kuri pateikta leidinio pabaigoje pridėtame papildomai naudotis literatūros sąraše“ (3). Tačiau tokio literatūros sąrašo žodynėlyje nėra.

Nors žodynėlyje pateikiami sutrumpinimų, santrumpų ir ženklų aiškinimai, trūksta išsamaus sandaros aprašo. Neaiškūs ir terminų atrankos kriterijai. Žodynelis neturi Valstybinės lietuvių kalbos komisijos aprobatos.

Abejonių kelia tai, kad dviejų skirtingų mokslo sričių terminai pateikiami viename leidinyje. Skaitytojui gali kilti klausimas, kodėl viename terminų straipsnyje be jokių nuorodų pateikiamos ir kalbotyros, ir literatūros termino reikšmės, pvz.: *anagrama* – *retorinė figūra, gaunama sukeitus vietomis pasirinkto žodžio ar žodžių junginio (vadinamo programa) <...>; anagramomis neretai vadinami eiliuoti kūriniai <...>* (9). *Archetipas* (12, 14) apibrėžiamas tik kaip literatūros terminas, bet kalbotyroje jis vartojamas kita reikšme: *Da-*

bartinėje istorinėje kalbotyroje šiuo terminu dažnai vadinama *prolytė* (KlbŽ 1990: 24). *Prolytė* – kalbos mokslo metodais atkurta gyvojoje kalboje ir raštijos paminkluose nepaliudyta senovinė žodžio forma ar kuri nors jo dalis (KlbŽ 1990: 162).

Antraštiniai ir rūšiniai terminai, pateikiami pagrindinio termino straipsnyje, sukirčiuoti, skliaustuose nurodyta kirčiuotė, tačiau kirčiavimo klaidų neišvengta, pvz.: *aprašomóji* (=aprašomoji) *gramātika* (39), *aukštesnýsis* (=aukštesnysis) *láipsnis* (59), *būdvardis* (=būdvardis) (20), *gretinamóji* (=grėtinamoji) *gramātika* (39), *lyginamóji* (=lýginamoji) *gramātika* (39), *nelyginamàsis* (=nelýginamasis) *láipsnis* (59), *patikrinamàsis* (=patikrinamasis) *kláusimas* (55), *rótininkai* (=rōtininkai) (95), *vandėnvardis* (=vandėnvardis) (118), *parodomíejį* (=paródomieji) (47) ir kt. Pastebėtas nekirčiuotas terminas *moralitė*, nesukirčiuotas termino *priežasties įnagininkas* šalutinis dėmuo.

Žodynėlyje pateikiama svetimos kilmės terminų etimologija. Sudėtinių terminų šalutinio dėmens etimologija aiškinama po to dėmens, pvz., *analitinė* [gr. *analitikos* – susijęs su *analize*] *kalba* (9). Tačiau tai daroma nenuosekliai (kai kurių etimologija nenurodoma), pvz.: *afemija* (5), *akroteleutas* (7), *alfabetikas* (7), *anakreontinė lyrika* (9), *daktilinis rimas* (22), *sinkopis* (99), *skaldas* (101) ir kt. Netiksliai nurodoma termino *adresantas* etimologija, pvz., vok. *Adresse* (=Adressant) (5).

Beveik visi antraštiniai terminai yra taisyklingi, tačiau vieną kitą terminą reikėtų taisyti, pvz.: *alofarazė* (=alofrazė) (8), *apibrėžimas* (–apibrėžtis) (12), *Ezopinė* (=Ezopo) *kalba* (33) (LLE 2001: 136), *inkunabulas* (–inkunabulai) (44), *vaizdo kūrimo būdai* (–būdas) (117). Nors didžioji dalis pačiuose straipsniuose vartojamų terminų taip pat yra taisyklingi, pasitaiko ir netekintų bei taisytinų terminų, pvz., *rolė* (ntk. = *vaidmuo* (TT 1992: 91)) termino *replika* straipsnyje (92). Taisytinas termino *brūkšnys* straipsnyje (20) rastas terminas: <...> *tiesioginei kalbai nuo autorinės* (=autoriaus) *kalbos atskirti*.

Kyla klausimas, kodėl du kartus (vienu atveju – ne pagal abėcėlę) pateiktas antraštinis terminas *archetipas* apibrėžiamas dvejopai, pvz.: *archetipas – kolektyvinės pasąmonės vaizdinio, turinčio universalią prasmę, perdavimas iš kartos į kartą* (12) ir *archetipas – poetinis ženklas. Mitologijos, tautosakos, apeigų ar papročių vaizdinys poezijoje ar prozoje vadinamas archetipu* (14).

Sinonimai žodynėlyje pateikiami skliaustuose, jie jungiami jungtuku *arba* ir dažniausiai antraštiniais terminais neiškeliami. Bet tokios pateikimo tvarkos ne visada nuosekliai laikomasi, pvz.: *Kalambūras* – <...>. *Dar žr. Žodžių žaismas* (plg. *Žodžių žaismas (arba kalambūras)* <...> (50, 126).

Nesujungti jungtuku *arba* sinonimai *retorinis kreipinys* ir *apostrofa* (93), o sinonimai *atminimai*, *atmintys* (15) atskirti kableliu. Reikėtų pastebėti, kad lietuvių terminografijoje įprasta terminų sinonimus skirti kableliu – toks sinonimų pateikimo būdas nurodytas ir Valstybinės lietuvių kalbos komisijos (VLKK) patvirtintuose *Terminų žodynų rengimo bendruosiuose reikavimuose* (TŽRBR 2007).

Yra atvejis, kai skliaustuose pateikiamas tik vienas sinonimas, o apibrėžtyje – du, pvz.: *Abėcėlė (arba alfabetas) – visos rašto raidės, išdėstytos tam tikra tvarka, alfabetas, raidynas* (5). *Refrenas* pateikiamas kaip *priedainio* (86) sinonimas, tačiau prie atskirai pateikto *refreno* (92) pastarasis nenurodomas.

Terminai *amfibolija* (8) ir *dviprasmybė* (27) skiriami ir nepateikiami kaip sinonimai, tačiau *Kalbotyros terminų žodyne* jie laikomi sinonimais. Kitą vertus, pastebėtinas atvirkščias dalykas – abejotinas terminų sinonimiškumas (*Lietuvių literatūros enciklopedijoje* jie nelaikomi sinonimais), pvz., *idilė (arba pastoralė, bukolika)* (43). Be to, terminai *pastoralė* (79) ir *bukolika* (20) žodynėlyje taip pat iškelti antraštiniais, bet prie jų nėra jokių nuorodų į terminą *idilė*.

Kalbant apie žodynėlyje teikiamus sinonimus, pažymėtina ir tai, kad neretai trūksta sistemiškumo, pvz.: *alofrazė (arba frazeologizmo variantas)* (8), *alografas (arba grafemos variantas)* (8), *alomorfas (morfemos variantas)* (8), tačiau nenurodyta, kad ir terminas *alofonas* (8) turi sinonimą – *fonemos variantas*.

Neaišku, kokie terminai teikiami su nuoroda *dar vadinama(s)* ir koks jų santykis su sinonimais, pvz.: *Filosofinė lyrika – lyrikos tipas, pagrįstas pasaulėžiūros problemomis ir vadinamosiomis „amžinomosiomis“ problemomis. Vadinama ir kitais terminais: idėjų lyrika, refleksyvioji lyrika, intelektualioji lyrika, minties lyrika, metafizinė lyrika* (34). *Herbinis eilėraštis – <...> (dar vadinamas eilėraščiu prie herbo, apie herbą)* (40).

TŽRBR rašoma, kad kiekviena termino reikšmė numeruojama ir apibūdinama kaip savarankiškas vienetas (nerekomenduojama pateikti kabliataškiu ar kitaip atskirtų poreikšmių). Tačiau recenzuojamame žodynėlyje kai kuriais atvejais reikšmės pateikiamos ir po kabliataškio, ir po kablelio, ir po taško, pvz.: *archyvas – įstaiga, renkanti, sauganti, tvarkanti ir tirianti senus dokumentus ir rankraščius; jos patalpos; tų dokumentų sanakaupa* (14); *anagrama – retorinė figūra, gaunama sukeitus vietomis pasirinkto žodžio ar žodžių junginio (vadinamo programa) <...>; anagramomis neretai vadinami eiliuoti*

kūriniai <...> (9); aliuzija – užuomina į žinomą dalyką, stilistinė priemonė – posakis, primenantis kokį nors žinomą faktą <...> (8); archetipas – poetinis ženklas. Mitologijos, tautosakos, apeigų ar papročių vaizdinys poezijoje ar prozoje vadinamas archetipu (12) ir kt.

Nepakankamos ir neaiškios kai kurių terminų apibrėžtys, pvz.: *Apo-gėjus* – didžiausias pasiekimas, suklestėjimas (13). *Interpretacija* – prasmės aiškinimas; meno kūrinio atlikimas savaip (45). *Istorinis romanas* – specifinis romano tipas, susiformavęs romantizmo epochoje (46). *Koloritas* – spalvingumas, savitumas (56). *Kultūra* – visa, kas sukurta visuomenės fiziniu ir protiniu darbu; išsiauklėjimas, išprusimas (58). *Situacija* – padėtis, aplinkybės, aplinkybių visuma (100). *Vaizdas* – nutapytas, aprašytas ar vaidinamas gyvenimo paveikslas (117).

Žodynelyje labai daug korektūros klaidų. Kai kuriuose puslapiuose terminai pateikiami ne pagal abėcėlę (12, 92).

Nors kiekvienas žodynas yra svarbus žingsnis tam tikroje mokslo srityje, vargu, ar šis mokomasis literatūros ir kalbotyros terminų žodynelis praturtins lietuvių terminografiją. Pastebėta, kad beveik visi terminai ir jų apibrėžtys paimti iš *Kalbotyros terminų žodyno* ir *Lietuvių literatūros enciklopedijos*. Naujų originalių terminų ir apibrėžčių nepateikiama, tad šioje recenzijoje paminėtų taisytinių dalykų ir įvairių riktų mokomajame metodiniame leidinyje neturėtų būti.

LITERATŪRA

KlbŽ. 1990: *Kalbotyros terminų žodynas*, Vilnius.

LLE 2001: *Lietuvių literatūros enciklopedija*, Vilnius.

TT 1992: *Terminologijos taisyklės*, Vilnius.

TŽRBR 2007: *Terminų žodyno rengimo bendrieji reikalavimai*. Patvirtinta Valstybinės lietuvių kalbos komisijos 2007 m. gruodžio 20 d. posėdžio protokoliniu nutarimu (rekomendacija R-4: Inf. pran., 2007-12-29, Nr. 100). Interneto prieiga: <<http://www.vlkk.lt/lit-programos/zodynu-reikalavimai.html>>.

Gauta 2009-12-01

Diana Šilobraitė
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
E. paštas: dianas@lki.lt